

O POEZIJI ATANASA VANGELOVA

milan komnenić

1

Bilo je vreme kada se o makedonskom pesništvu govorilo poglavito s ushićenjem. Čas je da se tome, inače umesnom ushićenju pridruži prosuđivanje.

Uveliko dozrevaju plodovi nadarenih naraštaja u poslednjih dvadesetak godina. Na starim jezičkim korenima, kao omladi, javili su se, neobuzdano i naglo, izdanci pesničkog jezika, sa čarima novine, ali i slatnjama civilizacijskih slojeva na kojima počiva ono što uslovno možemo nazvati »makedonskim senzibilitetom«. Na kritici je da o tim pojavama, prosuđujući ih, izrekne sintetičan sud.

Dočekana mahom kao iznenađenje, poezija makedonskih pesnika, od Koneskog do najmlađih, postaje vremenom književna činjenica i prema njoj se, naravno, ima odnositi kao prema književnoj činjenici. To podrazumeva, između ostalog, strožije vrednovanje, otkrivanje poticaja, svojstva, položaja u sopstvenoj kulturi, poimanje njenog značenja i duha.

svakom pesničkom naraštaju pada u deo da se odredi dvostruko: prema duhu nasleđa i prema duhu savremenosti u kojoj stasa. Od toga kako se bude odredio, kroz pojedinačne pesničke iskaze i ujedinjeno delovanje u kulturi, zavisice stepen njegove samosvojnosti i modernosti. U tu svrhu, kao dve neophodne vodilje, javljaju se kritička svest i pesnička samostev. Što su one u većine makedonskih pesnika tek u povoju, sasvim je prirodno i bezrazložna je svaka vrsta nestrpljenja.

Libim se, neupućen, da o sudbini makedonskog jezika i poezije na tome jeziku govorim u prigodi, takoreći uzgred, jer to može zazvučiti neumesno, a ne mora biti odveć korisno. Ipak, makar zvučale poput dnevnika kroz neznanu zemlju, ove reči imaju, ili makar nastoje da imaju svest o zajedništvu. U ime te svesti, nije dobro pokuditi, ali ni prehaliti. Posezati za već opštim mestima, kokodakati o istorijskim nećakama, a uestezati se pred savremenosti, svedoči o mlitavosti, predrasudama, jalovom istoricizmu, uvlačenju u gunj malograđanske mitologije. Da se razumemo: nipošto ne treba žmuriti pred okolnostima naše prošlosti. Ako je nešto naša drama, suočimo se s tom dramom. Međutim, valja se žestoko okomiti na mentalitet koji u pomenutim okolnostima traži sveopšti alibi. Ritam kultura, čiji je razvoj u jednom razdoblju kočen ili osujećivan, nagoni se ubrzava kada mu prilike, potom, pođu naruku. Čini se da svojevrsnu potvrdu ovakvog stava nude makedonsko pesništvo, osobito od šezdesetih godina naovamo.

Dirljivo je u kojoj se meri pitanje moderniteta postavlja pred tom poezijom kao pitanje identiteta. U većine njenih predstavnika naslutljiva je čežnja za prvordstvenom

šću. Atanas Vangelov je, na primer, mnoge pesme prozeo nostalgijom za izvorima. U lepršavom paradoksu hoće da razreši teško i neprozirno slućenje prapočetka:

»Izvor je blizu
od njega vodi put,
a on ide ka nama.«

Plod takvog nastojanja, naravno, ima smisla samo u okviru nastojanja, dakle, samo kao stilizovan iskaz subjekta. Ako nas pesnik nije zavarao, imamo utisak da se stihovima sugerije kruženje vremena i osnovnih vrednosti u njemu.

Htenje da se jedva nagoveštena poetika osloni na ontologiju — shvaćenu, dabome, različito od klasičnog značenja pojma — zna utisnuti beleg pompezne ozbiljnosti. U dekoru s naglašenim prizvukom teurgije »pesničkog prizora«, ili još češćim prime-sama folkloru, pojedina pesnička ostvarenja Makedonije, na prvi pogled, imaju nešto od odreda. Svejedno, ponoviću: neka u njima ima neukosti, poze, izlišnosti ili nepriemnog gesta, sam napor duha da pesničkim jezikom tako besprizvono zasnuje svoj temelj zacelo je dramatičan i plemenit.

Makedonska poezija ima svoju tradiciju. Ipak, ona je tek danas kadra da bude u potpunosti subjekt sopstvene tradicije. Bez rizika, ovim gledištem možemo obuhvatiti nacionalno biće i kulturu uopšte.

Jedan duh, životu okrenuta mašta, a naročito to nesuzdržljivo osećanje postojanja, kao da su naprećac progledali, pa se sve pred njima raskrililo, u magnovenju čije damare osluškaju pesnici, pokušavajući da ih pretoče u jezik.

2

Po srodnosti ili naklonosti, kako već biva, svak pravi izbor za sebe, u mnogim stvarima zemnim, pa i u poeziji. Lični izbor iz makedonskog pesništva suzio sam na svega nekoliko pesnika. Taj izbor obavezuje jedino mene. Ushićenja pojedinim ostvarenjima u makedonskoj poeziji često sam zamučivao podozrenjem u neke zamisli, usmerenja i napokon ishode.

Među mladim makedonskim pesnicima Atanas Vangelov je ime u čiji razvojni put počinjem verovati, iako dosadašnje pesme nagoveštavaju više mogućih, međusobno različitih pravaca razvitka. Stoga je, bar za mene, prevodjenje ove poezije više gest verovanja nego što je znak srodnosti. Odišta, valja s razlogom verovati u pesnika čije su četiri dosadašnje knjige, svaka na svoj način, usmerene ka traženju najprikladnijeg izraza, ali podjednako prožete jedinstvenom niti bukoličkog pevanja koje je svojstveno Atanasu Vangelovu.

Iz knjige u knjigu, bez žurbe ali istrajno, Vangelov istražuje prozodijske, motivske i ritmičke zakonitosti pevanja. Ne vidim da se, pri tom, trajnije vezuje za određenu pesničku monmu, što mu, uostalom, i ne pada teško, jer se izražava jezikom čiju »mladost« nisu mogle učiniti krutim ni književna niti kulturna preobražavanja. Pesnik je sačuvao bezazlenost same reči, gotovo detinjsku neposrednost kazivanja.

Nije razborito deliti pesničke motive zavisno od toga da li oni pripadaju, uslovno govoreći, poretku prirode ili poretku kulture. Uostalom, s podozrenjem se prima strogo razdvajanje ova dva poretka. Ipak, držeći se tradicionalnih određenja, valja istaknuti premoć motiva iz takozvanog poretka prirode u poeziji Atanasa Vangelova. Zašto je to tako?

Utisak je da čežnja za izvorima i elementarnim stepenima stvari i pojava neposredno utiče na izbor motiva. Prema prirodi se pesnik okreće kao prema velikoj Materi Praroditeljici, zaštitnici i tajni. S tragovima mitskih naslućivanja — doduše, gotovo nerazgovetnih — u podlozi Vangelovog pevanja dejsvuje sprega folklorne imaginacije i sklonosti da se podražava pue-

rilističko viđenje sveta. S te podloge raste luk ove poezije: od lirске bezazlenosti, preko narativnih struktura, elegičnih sazvučja, do nagoveštenog tona meditacije i povremeno diskurzivnog zaključivanja.

U rasponu toga luka mogu se, izgleda, razlučiti tri faze, odnosno usmerenja.

Prvom fazom nazivamo pesme objavljene u knjizi *Zemlja na cvetot* (Zemlja cveta). Imaju li one jedinstvenu nit, neko dominantno svojstvo?

U pitanju je, očigledno, poezija nastala kao plod *prvih utisaka*. Rekao bih štaviše, da je to sam utisak neposredno pretočen u jezički oblik. Sklon da tu neposrednost očuva, pesnik ostaje na detinjim vidovima, ispoljavanja ili ih podražava. Poput naivnih crteža ili pitalica, pesma je strukturo tek nagovešten jezički obris. Izranja silueta moguće pesme i stoga je opravdano govoriti o naslućivanju, a ne o potpunom imenovanju. (Izvestan bezazleni nominalizam susrešćemo, međutim, u pesmi *Cvet koji neću imenovati*.) Kada prihvata izazov postojećeg kao izazov tajni tako podešenoj mašti, pesnik prenosi želju za saznanjem u ravan opažaja, saglasan da nešto postoji prema nepojamnim zakonima. Kao u pesmi *Nenadena reč za cvet*, tako i u većini pesama ove knjige, Vangelov se posredno pita o *uzrocima*, ali se stvarno bavi *stanjem*, poretkom stvari u koji je i sam uključen. U tom smislu, o ovoj poeziji možemo govoriti kao o poeziji utiska, s naglašavanjem vizuelnog.

U drugu fazu spadaju dve knjige: *Prepev na planinata* (Prepev planine) i *Zivealište* (Prebivalište). Nemojmo ishitriti i pomisliti da su obe knjige toliko slične i srodne te se mogu poistovetiti. Njih nosi jedinstven senzibilitet, ali su njihove formalne strukture različite ili nejedinstvene.

Paradoksalno, upravo ono što ih čini jedinstvenim možemo uzeti kao povod razlike. Tradicionalna metrička forma pokazuje se, izgleda, najprikladnija za prodor svakodnevnog iskustva u vidu naracije. Sećanja na detinjstvo, uz prizvuke pripovedanja, zavlačajnih boja, nostalgija pomešana s osećanjem da se vreme osipa — to je prva, delimice spoljašnja strana ove poezije. Druga strana je dublja i teže naslutljiva: samoodređivanje subjekta među bićima i u postojećem svetu. Na obe strane, istovremeno, kao da se, sasvim tiho, vodi razgovor između prirode i sudbine. Razgovor ili spor?

Pesme ovih dveju knjiga su, zacelo, smenile poeziju neposrednog utiska. Njihovu potku čine sećanja i osećanja sabrana, pa i pretočena u svojevrsno iskustvo. U rustičnom okviru, s gantuljivom jednostavnošću seoskih vezilja, kroz pesme o bojovnicima, i vojnama, balkanskim dedovinama i susedovanjima različitih kultura, običajima i nekim ženama što žude, ispreda se povest jednog lirskog ja, obuzetog željom da se odredi prema iskustvu drugih, povinujući se sopstvenom sećanju.

Većinu pesama prožima fabulativna nit i obe knjige dovodi u vezu. To je, dakle, njihovo zajedničko strukturalno svojstvo. U tom pogledu, osobito su uputne dve pesme *Pohvalna pesma prvom počovečenju Gospodnjem* i *Pesma za gospođu Vitu S...* Kao da nas otuda zapahne dah nevetrenih odaja po provincijama, dah tuđih življenja, uz drum ka jugu, nekakvo vreme u spomenari-ma, na užutelim fotografijama, tako bolno neuverljivo i upravo zato istinito.

Istini za volju, u nekim pesmama iznenađuje učestalost opštih mesta, a ni rime, uglavnom poznate, najčešće nisu dolične svežini senzibiliteta koji vlada ovom poezijom. Ipak, o tome se, verujem, može raspravljati osnovano jedino u okvirima makedonskog jezika i s posebnim osvrtom na versifikaciju.

Konačno, trećoj fazi pripada poezija najzrelije, četvrte knjige Atanasa Vangelova *Gletki, prividenija* (Prizori, prividenja). Poezija rane zrelosti, veoma slojevita, ona u izvesnoj meri simetiše domete ranijeg pevanja i daje im, naknadno, nov smisao.

»Čas je da se imenuju stvari« — taj stih iz pesme *Sumski put* mogao bi biti uzet kao opšte geslo ove knjige. Osnovnu njezinu zamisao nosi želja da se dopre do »čvrstine oblika«, kako sam pesnik lepo sugerise na jednom mestu. Oblik i fikcija — eto dvojstva, eto dva puta, dva načina... Pesnik slavi oblik, jer se pribojava rasplinutosti u fikciji, u prividenjima, iako ne zna kuda bi valjalo povući granicu između fikcije i stvarnosti, između oblika i bezobličja. Procesom simbolizacije, kao da se jedino i moglo doći do čvrstine dretna, do jezgrovitosti iskaza, pa i do povremenih uplitanja pojmova u osetljivo tkivo poezije.

»Čas je dodira, čas je prepoznavanja, a daljine se množe i pucaju u nama«,

nastavlja pesnik u istoj pesmi. Pesnikovo opredeljenje je obeleženo ljubavlju za tajne.

Jezik je naglašeno metaforičan. Mlad jezik je uvek slikovit jezik. Primena metafore u takvom jeziku ima, između ostalog, i gnoseološku funkciju. Stoga verujem da se većina pesama iz ovoga pesničkog kruga prikazuje misaonom poetskom opredeljenju i pokazuje Vangelova u novoj svetlosti.

Tematski gledano, nisu slučajni motivi planine, dretna, visine, oblika. Tema visine, razume se, navodi na pomisao o razmicanju granica saznanja i maštanja. »Sve ustremljeno ka visinama« (u pesmi *Spuštanje oblaka u planini*) — to je poklič da se stvarnost ovaploti u izletu ka neslućenim mogućnostima i da se uspostavi ravnoteža jednom sasvim drukčijem pokliču iz pesme *Pohvalna pesma prvom počovečenju Gospodnjem*:

»Ka prvim intrauterinskim noćima!
Nek se između zemlje i vatra, lava
iz praskozorja umesto tona anemične
na pragu se molim, moj prezreni dome,
ka životu, ka njemu, makar kroz greh
do guše!«

Između ta dva iskaza odvija se drama ove poezije. Dodamo li tome, najzad, da bežanje od fikcije ne spasava pesnika od sumnji u izvesnost realnog (»Plašim li se, ipak, stvarnosti oblika«), jasnije ćemo sagledati protivrečnosti i raskršća ovog pevanja.

U pesmi *Postoje* nailazimo na treći stav, možda najozbiljniji misaono zanovan i pesnički razvijen:

»Sve što dodirujem mene dodiruje.«

Ideja o sveopštoj uzajamnosti, a samim tim i o neminovnom prožimanju i saodnosima, unosi dramatičnu svetlost i nameće saznanje o nekoj višoj sveopštoj srodnosti, čak i tamo gde su razlike nepomirljive. Nešto slično kaže i Tomas Vulf u romanu *Pogledaj dom svoj, anđele*: »Ja sam, neizbežno, deo svega čega sam se dotakao i što se dotaklo mene, a to, nemajući za mene drugog postojanja sem onoga što sam mu ja dao, postalo je nešto drugo nego ono što jeste... spojivši se s onim što sam ja sada, i što je samo zbir onoga što sam ja tokom vremena postajao!«

Tako se, dakle, subjekt javlja kao stećište pojava koje će, prošavši kroz njegovu svest, biti ono što im on sam nameni. Tako se, dakle, i priroda u celini pojavljuje kao univerzalna građa od koje pesnička svest stvara oblik i vrednost. Nije li po sredi, možda, stalan, iskonski nalog za promenom? Nije li u pitanju, s druge strane, jedna neprekidna stilizacija? Traženje prapočela? Traženje predaka i srodnika? Traženje razloga pesničke reči? Poezija ne daje odgovore na pitanja, ona čini jedino — i to tek u svojim najvišim dometima — da pitanja imaju smisla.

Atanas Vangelov ne radikalizuje pesničke dvojnice, ali ne prestaje da menja njihovu skalu vrednosti. U taj čin imajmo vere.

pesme

atanas vangelov

TRAGOVI

Svladasmo strminu,
ali ona nam je sišla i legla u telo
kao da smo njezin bili dom i ušće.

I stoga — vuče nas tlo:
ušlo u nas tajnim putevima
i s njim već — a bez sebe.

Trava i divlje cveće
su nas natkiritili —
svoju nezavisnost
krhkost ili pak trošnost
dolaze da nam pokažu

Ovde je sve drukčije
a sve različitiije od nas —
da li i istinitije?

Plaši nas ta divlja veza s tlom
i nebo koje videsmo
kroz gustu krv divljeg karanfila
stiže tek da nam kaže:
najdalji smo mu bili.

Ustajemo, s naporom,
a trava je već poprimila
čisti oblik naših tela.

Ustajemo
s namerom i jasnim ciljem:
stenju, stablima, vodama
— dugo treba da predajemo
naše oblike vremena
i da se po tim tragovima
svojoj vraćamo celini.

RUKUJUĆI REĆIMA

Misli se:
s rećima valja rukovati vešto
kao s klicom ili maturantkinjom.
U stvari, reć je o hrabrosti:
Rećenica je — revolver,
reći su — kuršumi.

Valja dobro paziti kada su u ruci,
još bolje kada su pod glavom,
a najviše — kada im se posve predaš.

Proverite to s vašim detetom:
dajte mu naglo te igračke,
bez pripreme, sa smislom za uzbuđenje.
Začudiće vas njegova surovost,
mogućnost da s dve-tri manjkave reći
na vas otvori unakrsnu paljbu.

Zacelo ćete se prisetiti: bilo je vreme
kada su i žita prosto sazrevala
jer ste izrekli zrelost,
kada i ljubav nije bila ništa više
od strasti da nešto izreknete,
zacelo će vas užasnuti jedinstvo
životu i govorenja,
već blizu časa
kada shvatate hrabrost
i stupate u doba ćutanja.

A tada, opet, besmislica:
prvog dana prvog proleća
pored vas prolazi jedno devojče.
Zastaje. Njen prčasti nosić
diže vam revoluciju u krvi.
Vi se približavate, donekle,
ali nećete otvoriti usta
i umesto vašeg odraza, iz njenih očiju
gleda vas riba.

Birate drugi način opštenja:
radite malo prstima,
ona odlazi, razume se, iznenada
a vi se rušite nasred trga
smrtno pogođeni?!

Trgom samo odjek
koji zapušava ulice i leti ka nebu:
kreten-ten-ten-ten-kre-ten...

Malo zatim stiže policija.
Nemate isprave —
otvara vam usta,
a iz njih ispada zrno
koje vam je raznelo grlo:
kreten-ten-ten...

Ustajete, prirodno, kao Pepeljuga
i polećete sa svojim odjekom:
već vam je jasno —
to je vaša duša,
a vi ste ponovo izabrali život!

POSTOJE

POSTOJE MNOGE REĆI I MNOGI
SLOGOVI
POSTOJE MNOGI MUDRI SLOVOFLAGAČI
I MNOGI PREDMETI KOJI IZGOVARAJU
REĆI KOJE SAM NASLUTIO
POSTOJE ISTRAŽIVAČI POSTOJE
EKSPEDICIJE
ZANA VEK ZAVEDENI ZANA VEK
ODVEDENI
ŠTO SE RETKO VRAĆAJU S TRAGOVIMA
I ODJECIMA
TREBALO BI DA POSTOJI I JEDNA
ZEMLJA
I U NJOJ KIŠA — JEDINI PESNIK...

ZNAM
SVE ŠTO DODIRUJEM MENE DODIRUJE
I PO ONOME NEIZREČENOM
JASNO ME RAZLIKUJU
JER POSTOJIS I TI
SA SVOJIM ĆUTANJEM
KOJE STAVLJAM NA KRAJ PESME
KAO TAČKU.

16. 8. 65.

SOKOLICU SA SKOPSKE CRNE GORE

Možda te moja odlučnost uznemirila,
možda si naslutio moju nameru da kročim
na uzvisinu koja mi ne pripada?

I zato li kružiš, kružiš nada mnom?

Odavde ti razaznajem paperje.
Kao kube Svetog Nikite blješti u podne,
a jara je:
vreo talas mi skoro udara u lice
ali ti oko ne vidim —
samo mi kruženje jasno kazuje
odakle tvoja zemlja počinje.

Je li dobro to što činim?
Pitam skoro glasno
kada naglo slečeš na stenu.
Odgovor ne stiže,
oko ti je daleko,
ali sve to tvoje napeto spokojstvo

kao iznenadno povijanje dretna
krči mi put
i nudi prostranstvo.

A možda si već shvatio
da se prisnost hrani znatiželjom
baš kao tvoje kruženje visinom.
To me sokoli,
ali ti se ipak neću posve približiti.
Već znam:
našu suštinu satiru nagla zbliženja
krčeći mesto gde će brzo buknuti vatra,

a vatra je — vreme...
i ovaj prizor
pretvorice u drugo.

S makedonskog preveo:
Milan Komnenić